

SZÉLES KLÁRA

Van-e tandorológia?

...Van-e ilyen kérdés? Hiszen igenlő válasznak tekinthető az, hogy 1997-ben kétnapos Tandori-konferencia megrendezésére került sor.* A két merész (merész?) szervező: Angyalosi Gergely és Doboss Gyula fölkérésére szakajtónyi tandorológus gyűlt össze, hogy – mintegy tudományos ülészakként – tandorológiával foglalkozzon. Persze, van itt néhány nyitott kérdés.

- A kétnapos tanácskozás témája valóban „tandorológia”? (Ha nem az, akkor mi? Ha pedig az, akkor mi is ez a „tandorológia”?)
- Akik előadásokkal, hozzászólásokkal részt vesznek ezen az ülésen, azok „tandorológusok”? Miért, vannak ilyenek? Ha igen, akkor kik azok, milyenek azok? Miben különbözik egy „tandorológus” egy nem-tandorológustól? Különbözik-e egyáltalán? Ha különbözik, akkor miből, honnan ered ez a különbség? S ha egyszer van, létezik efféle differencia, akkor ez maradandó jegy-e, avagy mindig újra kell születnie? Stb.

De hagyjuk a komolytalanságot! (Komolytalanság-e ez? Miért hagyjuk?) Forró kása-kerületés ide vagy oda: mi a kitűzött tárgya, célja a két Tandori-napnak? (Van, lehet egyáltalán „kitűzött” „tárgya”, „célja” – avagy inkább utólag derül, derülhet ki, miről volt, lehetett szó, mivé kerekedett ez a – mindenképpen szokatlan – konferencia?) Fogalmazzunk inkább így: mi is lesz, lehet a természete? Az esélyeket élesen kell megjelölnünk:

- Mi ez tehát: kultusz? – tudomány? – játék?

Vagy talán mind a háromhoz van köze, – esetleg a háromból egy negyedik változat kerekedik? Tandori Dezső életműve mindezekre ösztönözhet, mindezeket sugallhatja. Ahogy most, a kétnapos megbeszélésen a köztisztelet, közméltányolás jegyében beszélünk Tandori Dezsőről, – ugyanígy (akár ugyancsak a Ménesi úton például) háromnégy magánember is cseveghetne egymás közt róla, ha nem is a közmegevetés, vagy köz-elfelejtés tárgyaként, – de mondjuk a köz-viccelődés témájaként. Hiszen, többen, a konferencián résztvevők – emlékezhetünk arra, amikor ugyanezen a színhelyen, esetleg inkább a folyosón, könyvtársarokban (tehát egészen nem-kultikus helyeken és módokon) parázs magánvitákat folytattunk ama „sárga könyv” (*Egy talált tárgy megtisztítása*)** értékét illetően. Hozzátehető ma már, – mintegy happy endként – „ma már mindenki tudja” azt, amit legutóbb Fogarassy Miklós (egyik él-tandorológus) fogalmazott meg: ez a verskötet „a hazai modernizmus egyik alapműve” (*Tandori-kalauz*, 1996. 25. 1.). Vajon valóban „mindenki tudja”? Vagy inkább csak úgy tesz, mintha tudná, – hiszen talán ma már valóban „illik tudni”? Ez utóbbi esetben bizony feltehetőleg kultuszról van szó inkább, mint akár tudományról, akár játékról. S akkor még hol van

* 1997. október 15-16. MTA. Irodalomtudományi Intézet, Ménesi u. 11-13. könyvtárterem. Ott hangzott el előadásként az alábbi gondolatmenet.

** Vö. Sz.K.: Tandori Dezsőről többféleképpen. Kortárs. 1974/6./ pp. 1001-1005.

a többi, az eddigi teljes Tandori-életmű számos kérdése! (S az is: vitás, vitatható kérdésekről van szó, vagy sem?) Hol vannak még a Nat Roid-könyvek, a verebek, medvék, gombfocik, lovak,* – az íráson belül és íráson kívül létező Tandori-jelenség?! – Elkelnék hát a tandorológusok!

De adós vagyok a válasszal: kik is a tandorológusok? (Ha vannak.) Akár: kik is a Tandori-olvasók? Az igaziak? Hiszen lehetnek ál-Tandori-olvasók bőven. Az, aki olvas, de nem ért, csak elhisz. Hogyne lehetnének ál-tandorológusok is? Akik méltányolják az életművet – mert hiszen most ez a nyilvánvalónak tetsző vájtfulú közvélemény –, ám ha netalán elindulna egy Tandori-elítélés-hullám, elsőként csatlakoznának ehhez, megkönnyebbülve, mert lényegében nincsenek mélyen meggyőződve arról, hogy egy rendkívüli irodalmi (és egyéb) érték – rendkívüli létrejöttéről van szó. Dehát akkor mitől ál- s egyáltalán mitől „igazi” egy Tandori-olvasó (befogadó), illetve egy tandorológus? Újra a kérdések kezdetéhez kanyarodtam vissza.

Hipotézisként javaslom: tandorológus lehet például az, aki írásban bizonyította vagy bizonyítja azt, hogy érti a Tandori-jelenséget, – s akinek ezt az „értését” maga a Mester is „értés”-ként fogadja el; oda- és vissza-igazolják egymást. (Még mindig: mitől más ez, mint egy adott, szektaszerű zárt kör? Tandori és a tandoriul értő, beszélő kör tolvajnyelvi összeesküvése?)

Mitől más? (Más-e?)

A válasz – úgy vélem, – mégiscsak az: MÁS. Ugyanakkor be is vallom: nem vagyok elfogulatlan. (Természetesen, tehetném hozzá, hiszen ezért lehetek a konferencia meghívott, megtisztelt előadója.) S ezzel a kör bezárul?

Talán mégsem. Például a hipotétikusan meghatározott tandorológusok körén belül differenciálnék. Így akár a nagyon tisztelt Fogarassy Miklóshoz mérve (aki önmagát „mindenre elszánt Tandori-olvasónak” nevezi), – önmagamat nem mindenre elszánt Tandori-olvasónak nevezném. S mint ilyen, mondom a következőket:

1. 1997-es Tandori-konferencián azt vélem leginkább lényegyetkeresőnek, ami *kérdések* sorozata formájában fogalmazódhat meg. Így, kérdezni fogok. A kérdések egy része – talán – választ sem kíván. Más része pedig szándékosan és provokatív módon hagyja adóssággként a választ.

2. Ugyanakkor, tudom, – maga a kérdésfelvetés is hiányos lesz, vagyis teljesség nélküli. Pontosítva: a teljesség *igényét* próbálom körvonalazni, annak tudatában, hogy ennek az igénynek a kielégíthetősége eleve csonka.

Kérdéseket mondtam. Sok kérdés-e, avagy inkább egy? A sok abból az egyből fakad? Kérdések (kérdés)-e, vagy inkább olyan ál-kérdés(sorozat), amely/ek választ (válaszokat), feltevést (feltevéseket) rejtenek magukban?

Eszerint: arra felelni:

mitől Tandori – Tandori? – nemcsak annyi, mint arra válaszolni:

mitől költészet az, ami költészet? – (és mitől nem költészet az, ami nem-költészet?), – hanem egyúttal túl is mutat Tandorin, s a költészetten önmagán.

Tandori: költő, – (szerintem igen kitűnő és rendkívüli)

költő, – de nemcsak az.

* Sz. K. A Tandori-szigetcsoport. Új Írás. 1981. 5. pp. 113–115.

Tandori: olyan költő, aki versen, prózán kívül több, más műfajban is alkot (vagy „alkot”?) Például képzőművészetben „igen”-nel válaszolt a kérdésre a szakmailag kompetens Korniss Dezső, Baranyay András. S még egyre folytatható a sor:

Tandori: olyan költő, aki irodalmon, képzőművészetén kívül; látható és olvasható munkákon kívül olyan „műfajokban” is megnyilatkozik (mintegy „műfajjá” avatja ezeket,) mint amilyenek a verebész, medvészet, gombfocibajnokság stb.

Vagyis jóval túllépve azon, hogy versé varázsol például egy írásjelet (ld. *Halottas urna két füle E. E. Cummings magángyűjteményéből* – legutóbb egy kevésbé ismert szegedi tandorológus: Vadai István vont le egész váratlan, eddigiéknél messzebbmenő következtetéseket, fedett fel újabb rejtett jelentéseket ebből) –, „műfajjá” változtat számos egyéb – irodalmon, művészetén ugyancsak kívüleső –, avagy csak eddig kívül esőnek gondolt? – lét-megnyilvánulást, jelenséget.

...egymássá alakulhat a kettő
műfajjá az „élet” és életté a „műfaj”

– írja önmaga Jékely Zoltán kapcsán. De a nagy költő-kortárs feltehetően csak kitűnő alkalmat kínál annak megfogalmazására, amely vonatkozik rá, ám ugyanakkor vonatkozik egy jóval tágasabb körre is, s mindenekelőtt talán magára a sorok megfogalmazójára.

Miért és hogyan?

Elsőként meglepszem egy példával. Szándékosan nem is központi jellegűvel, – netalán az életmű peremvidékére tartozóval.

A Tandori műfordításokra gondolok. A *Tandori* című dokumentumfilmben (Színház- és Filmművészeti Főiskolások munkája) sajátmaga mondja, – eddigi élete során kb. 40.000 lapnyi műfordítás került ki a keze alól. S elképzelteti: ez hozzávetőleg olyan mennyiségű papír, amellyel nagyjából körbe lehetne rakni az egyenlítő. Ezen eltűnődve kérdéseim a következők:

a.) Hogy lehet képes erre egyetlen ember? (Még ha egyetlen nyelvből fordítana, s még ha emellett semmi mást nem tenne, akkor is). Hát normális ez? – Felelet: nem. A teljesítmény rendkívüli, rekordokat döntő.

b.) Aki ezt teszi (folyamatosan) nem sínyli meg ezt a példátlan szellemi erőfeszítést, ön-kizsigerelést? Aki ezt teszi, nem változik-e meg önmaga is? Illetve: nem tesz-e szert rendhagyó fizikai-szellemi képességekre? Ráadásul: Ez az akart-akaratlan életmóddá idomuló, személyiséget is próbára tevő, szigorú élet-keret a cselekvő egyéniség számára vagy kárára válik?

c.) Közbeszúrt hipotézisként, – *ha* javára szolgál, végül, – mindezt önszántából tette (teszi, – vagy kénytelenségből? (Részkérdésnek látszik: külső vagy belső kényszerre kell gondolnunk? – Elválasztható-e a kettő egymástól? Főként ebben az esetben.)

d.) Tehát, – az akár ekként, leegyszerűsítve körvonalazott „Tandori-életmód” eredője, oka önmagában vagy, – avagy ön-hatáskörén kívüli adottságokból fakad?

Ki kényszerítette (kényszeríti) Tandorit – a „Tandori-életmódra”? (Melynek csupán egyik, de állandó alapmotívuma ez a fajta és az ilyen abnormis méreteket öltő műfordítás-rengeteg.) – Senki. Tehetne mást. Elmehtne például nyelvtanárnak, avagy szer-

* Tiszatáj, 1996/5/Diákmelléklet

kesztőnek egy kiadóhoz stb. „Csakhogy” ebben az esetben, a változtatás esetében ki kellene mozdulnia saját négy fala közül, saját intim köréből. Miért ne?

... Azért ne, mert – most már bevallott tandorológusként kell hozzátennem –, ha másként tenne, ha kimozdulna, ha nem pont ezt, így tenné, – akkor nem lenne a Tandori–Tandori. Vagy (variálhatjuk), ha nem épp Ő lenne (A) Tandori, akkor tehetne csak mást, élhetne csak másként. Mert...

Pontosabban kell fogalmazni:

Tandori azért Tandori, mert pont ekkor és ekkor
itt és itt
így és úgy ír, él, dönt.

Avagy:

Tandorit az teszi Tandorivá, hogy pont ekkor és ekkor
itt és itt
így és *nem másként*
ír, él, dönt stb.

Azaz: – úgy vélem, – fontos a képben (a „képletben”) Tandorin kívül az is, – sőt, talán 1:1 –, hogy ekkor (ekkor: Kádár-korszak),

Budapesten (Budán)

tesz így.

Vagyis: máskor, máshol, – más koordinációban – netalán *másként* írna, élne, döntene. Máskor, máshol – másként lenne Tandori: Tandori, azaz önelvűségének, autentikusságának megélője – megalkotója, (az adott lehetőségek szerint).

Igaz-e ez?

S ha igaz, milyen konzekvenciák adódnak ebből?

(Most már nemcsak tandorológusként, hanem – netalán – elvetemült, „eretnek”-tandorológusként mondom, vélekedem.)

A Tandori-életmű, s az ettől elválaszthatatlannak látott Tandori-életmód: csodaszzerű győzelem, az önelvűség diadala. Az, mégpedig nagyszámú *kockázat* ellenére, ezek leküzdése árán az. Mai szemszögből ezek a kockázatok kevésbé átláthatóak, alig-érzkelhetőek – főként kívülállók számára.

Ez a Tandori-féle művészi elszigeteltség (elszigetelt művészség) több, sok más jelentés mellett – de talán legkevésbé szembeűnően – lenyomat egy korról: saját emberöltője idejéről, – amely véletlenszerűen azonos a mi, az én generációm emberöltőjének idejével, s netán a tandorológusok zömének emberöltője idejével. A Tandori-jelenség: lenyomat egy korról, egy kor egyféle lehetőségéről, – szinte: ad absurdum –. Mondhatnám, ez a lehetőség, voltaképpen egy „kalitka”, – sőt: egy „kelepce”. (Ön-kelepce?)

A Tandori-életmű – és ez az „élet” mint „műfaj” – ezer másféle jelentésén túl, – miközben diadal, – még ennek ellenére is kép erről a bizonyos korról, ennek a bizonyos generációnak az életidejéről; arról, hogy *mit ért (mit ér) az értelmiségi* (a valódi, az elszánt fajta, a felesküdt) az ethoszt vállaló – a társadalmi értékskálán mérve? – *Mit ért (mit ér) a tehetség*, az akár rendkívüli tehetséggel, szorgalommal megáldott tehetség ezen a skálán? Mit ér a lenyűgöző szellemi teljesítménnyel, munkabírással rendelkező szellemi ember például ebben a bizonyos Kádár-korszakban, – és azóta?

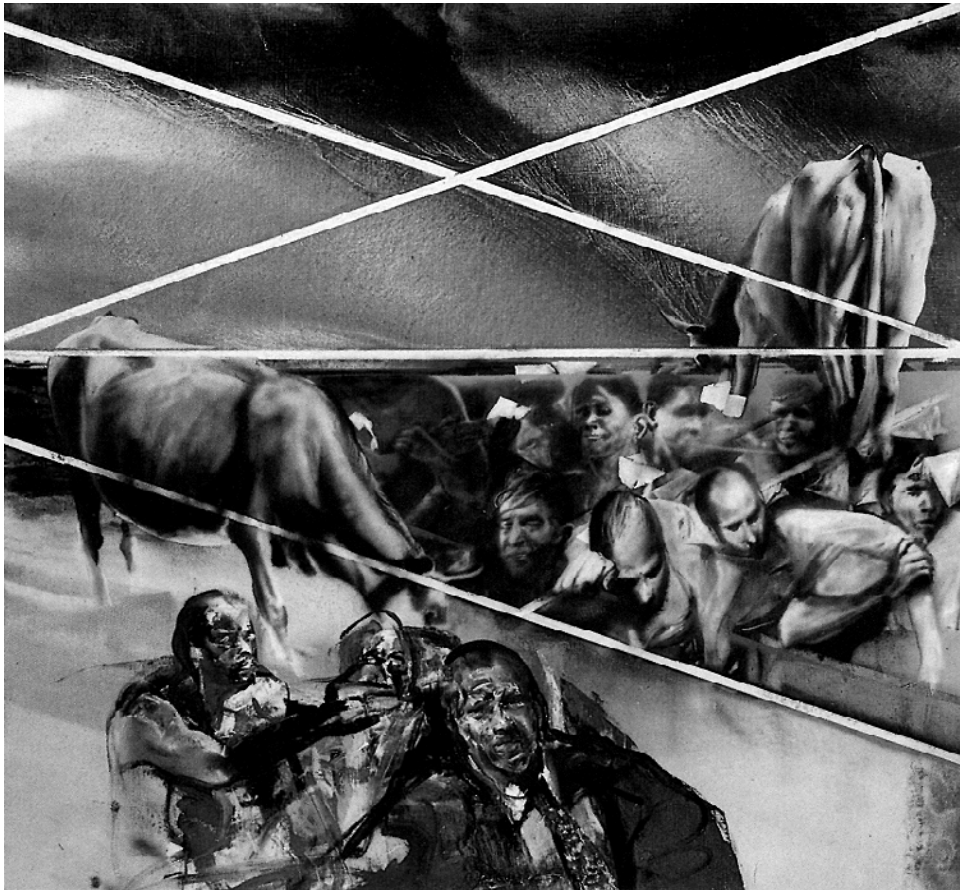
Hol áll ez a fajta érték az említett, látott élet társadalmi értékhierarchiában?

Tandori nem az átlag. (Ő a nem-átlag.) Ő az, aki, íme a „jég hátán is” alkotó, aki a „jég hátán” sem fagy meg. De *ahogyan* ezt a fagyatlan-maradást véghezviszi, véghez-

vitte, – voltaképpen Németh László „gályapadból – munkapad”-gondolatának abszolút megvalósítója. Úgy is mondhatnám: „él-gályarab”. S ez őt dicséri, s nem a jeget, s főként nem az efféle „jégháta”-helyzeteket.

Eszerint mi a Tandori-életmű, a Tandori-élet, – mondhatnám: „Tandori-bravúr” egyik lehetséges, műfajokat és „műfajokat” egységben látó/élő gyakorlatának egyik lehetséges üzenete?

...Ha van „Tandorológia”, akkor az valahol az Antropológia és Ornitológia (Mackológia) között van: Ragaszkodás ez a repülés képességéhez, a „repülő ember” ősi, sokértelmű eszméjéhez.

KÉRI LÁSZLÓ: HUMÁN ÉK